

	lav	høy
kv.	7,6	5,3
menn	2,4	6,2

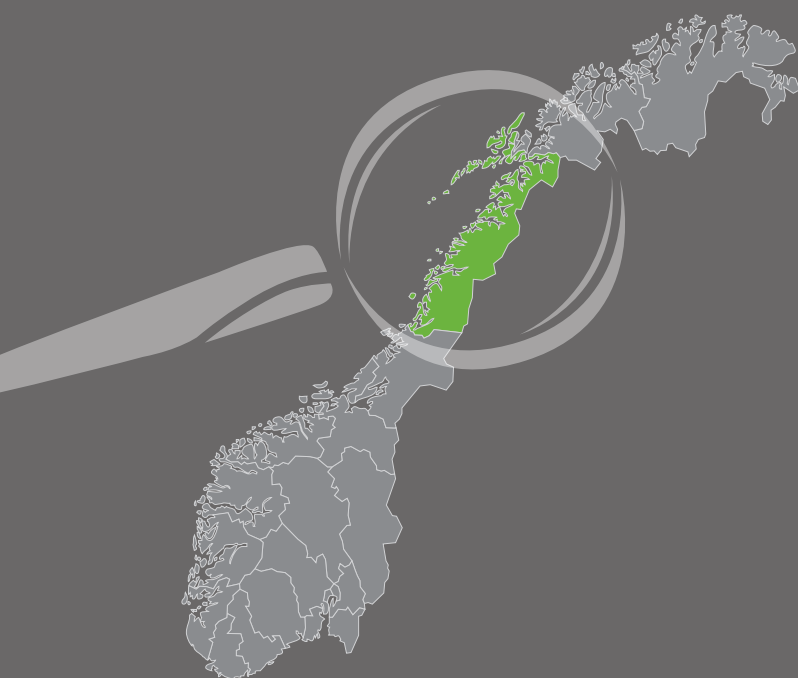

Bo- og boligforhold for unge som står utenfor ordinær opplæring og arbeid

→ se Weber (197)

Cecilie Høj Anvik

20

15

10

5

Publikasjoner kan også bestilles via nf@nforsk.no

Arbeidsnotat nr. 1004/2011 ISSN-nr.:0804-1873 Antall sider: 18	Prosjekt nr: 1267 Prosjekt tittel: Boforhold unge – Bo- og boforhold til unge utenfor arbeid og skole Oppdragsgiver: Kommunal- og regionaldepartementet	Pris: kr. 50,-
--	---	---------------------------------

Bo- og boligforhold for unge som står utenfor ordinær opplæring og arbeid

av

Cecilie Høy Anvik

Nordlandsforskning utgir tre skriftserier, rapporter, arbeidsnotat og artikler/foredrag. Rapporter er hovedrapport for et avsluttet prosjekt, eller et avgrenset tema. Arbeidsnotat kan være foreløpige resultater fra prosjekter, statusrapporter og mindre utredninger og notat. Artikkel/foredragsserien kan inneholde foredrag, seminarpaper, artikler og innlegg som ikke er underlagt copyrightrettigheter.

INNHOLDSFORTEGNELSE

Forord	2
1. Innledning	3
2. Boligen, hjemmet og hverdagslivet	5
3. Unge i overgangsprosesser og hverdagslivssituasjoner	7
4. Unge utenfor opplæring og arbeid, også etablering?	9
5. En person som ordner og styrer - møter med bistands-apparatet	12
6. Anbefalinger og videre forskningsspørsmål	14
Referanser	16

FORORD

Nordlandsforskning har på oppdrag av Kommunal- og regionaldepartementet utarbeidet et avgrenset arbeidsnotat om bo- og boligforholdene til unge som står utenfor ordinær opplæring og arbeid. I dette ligger beskrivelser og analyser av hvordan bo- og boligforholdene til unge påvirker det å stå utenfor arbeid og skole, basert på foreliggende datamateriale og tidligere analyser i forskningsarbeid utført av Nordlandsforskning. Notatet er skrevet av forsker Cecilie Høj Anvik og lest og kommentert av forskningsleder Terje Olsen. Nordlandsforskning takker Kommunal- og regionaldepartementet for oppdraget.

Bodø, mai 2011

1. INNLEDNING

Nordlandsforskning har på oppdrag av Kommunal- og regionaldepartementet utarbeidet et avgrenset arbeidsnotat om bo- og boligforholdene til unge som står utenfor ordinær opplæring og arbeid. I dette ligger beskrivelser og analyser av hvordan bo- og boligforholdene til unge påvirker det å stå utenfor arbeid og skole, basert på foreliggende datamateriale fra forskningsrapporten *Hverdagsliv og drømmer for unge som står utenfor arbeid og skole* (Thrana m.fl.2009). Nordlandsforskning har også nylig gitt ut arbeidsnotatet *De trodde jeg var en skulker, men jeg var egentlig syk - Ungdom med psykiske helseproblemer med svak tilknytning til skole og arbeidsliv* (Anvik og Eide 2011), og vil henvise til tematikk hentet fra dette arbeidet der hvor det er relevant. Vi vil også henvise til andre studier Nordlandsforskning gjort som tangerer problematikken.

Unge som befinner seg i situasjoner utenfor ordinær opplæring og arbeid, og som blir værende utenfor arbeidslivet har andre levekårsproblemer i tillegg, blant annet dårligere helse, usunne livsvaner og dårlig økonomi (SSB 2007). En tredjedel av ungdommen som starter i videregående opplæring fullfører ikke innen rettighetstiden på fem år (Markussen m.fl. 2008).

Det har etter hvert blitt rettet mer fokus mot målgruppen, blant annet gjennom styrking av oppfølgingstjenesten, som er en tjeneste som skal formidle tilpassete og egnete opplærings- og arbeidstilbud for unge i alderen 16-21 år som befinner seg utenfor videregående opplæring (NOU 2003: 18). I tillegg har satsningen mot unge i "Tiltaksplan for fattigdom" som formål "å, i tillegg til å styrke OT, gi bedre veiledning og overgang til videregående skole og også å tilby opplæring på alternative læringsarenaer, både innefor skole og arbeidsliv. Regjeringens satsning Ny GIV, inneholder en rekke tiltak for bedre gjennomføring i videregående opplæring, blant annet mer fleksibel opplæring, mer fokus på utdanningsvalg/ arbeidslivsønsker i ungdomsskolen, tidlig innsats for å forebygge frafall, tettere oppfølging og styrking av rådgivingstjenesten (www.regjeringen.no). Like fullt er det fortsatt altfor mange unge som står utenfor og som ikke fullfører videregående utdanning. Å ikke starte på eller fullføre et utdanningsløp setter i gang andre sentrale marginaliseringsprosesser. Uten utdanning står de unge svært svekket i arbeidsmarkedet, flere og flere unge blir uføretrygdet, og alt dette fører til at de kommer i svært sårbare posisjoner levekårsmessig. En av fem av de som ble ufør innen fylte 26 år har problemer med å håndtere økonomien sin og å betale utgifter til mat, transport og bolig (SSB 2009).

Vår undersøkelse viste at det er mange og ofte sammensatte årsaker til at unge faller ut av eller dropper ut av videregående opplæring. Problematikken favner om alt fra konsentrasjonsproblemer, lese- og skriveproblematikk, teoretiske utfordringer, psykiske og fysiske helseproblemer, familiesituasjon, venner, konflikt mellom lærer og elev, mye pc utover nettene som går på bekostning av nattesøvn. I *Hverdagsliv og drømmer* (2009) hadde vi valgt et forskningsdesign som gjorde det mulig å studere disse sammensatte og komplekse forholdene sett fra de unges egne erfaringer og hverdagsliv. I arbeidet med forskningsrapporten (Thrana m.fl. 2009) ble bo- og boligforhold i liten grad eksplisitt tematisert. Selv om vi i intervjuguiden ba de unge som å beskrive sin egen situasjon og derved i noen tilfeller komme innom bosituasjon, ble dette ikke drøftet i analysene i større grad. Selv om vi ikke så fruktbare beskrivelser av dette tema ble bosituasjon i ulike

sammenhenger tatt opp av enkelte unge selv. Hva vi mener kan være vårt bidrag med dette arbeidet er først og fremst å løfte fram noen perspektiver og forståelsesrammer vi mener er sentrale for å kunne beskrive, forstå og handle i forhold til unge som på en eller flere måter befinner seg i sårbare situasjoner og posisjoner.

Bolig representerer mange virksomhetsområder. Det representerer først og fremst et hjem og en betingelse for enkeltmenneskets behov for alt fra tak over hode til integritet og trygghet. Bolig er også et felt for velferdspolitikken, som reguleres gjennom ulike ordninger og forvaltningsnivå- og felt. I dette notatet tar vi utgangspunkt i enkeltmenneskets erfaringer og hverdagsliv. Det betyr ikke at vi ser bort fra politikkkfeltet eller velferdsreguleringer, men at vi belyser disse områdene gjennom ulike måter de virker inn på og sammen med enkeltmenneskets- livssituasjon og hverdagsliv. Et slikt perspektiv mener vi er avgjørende for å kunne si noe om hvorvidt et politikk- eller tiltaksområde virker, er tilpasset og har effekt for målgruppene i samfunnet som de er ment for å tjene.

2. BOLIGEN, HJEMMET OG HVERDAGSLIVET

Bolig kan sies å være materielle romlige omramninger for sosiale, økonomiske og kulturelle aktiviteter (Perkins og Thorns 2000). Boligen utgjør derved rammen for våre liv, og er med å forme oss som enkeltindivid og samfunnsmedlem. Den er samtidig gjenstand for et viktig offentlig politikkkfelt, fordi: "...bolig er en av forutsetningene for individets velferd." (Ulfrstad 2007: 25). Myndighetene beskriver en god bolig som en ramme for et godt og meningsfylt liv; for god helse og for å skape et godt hjem for barn og voksne. Boligen er en viktig forutsetning for å kunne delta i en rekke samfunnsaktiviteter. Boligen er et grunnleggende velferdsgode og boligpolitikken er en sentral del av statens velferdspolitik. (Kommunal- og regionaldepartementet, Prop 1 S (2010-11). Den norske boligpolitikken har utviklet seg fra å primært å ha ansvar for boligene, til å sørge for at folk skal kunne bo godt. Særlig ses innsatsen mot unges boligsituasjon som viktig. Det innebærer større fokus på og samarbeid med øvrige velferdstjenesteleverandører, blant annet sosial- og omsorgssektoren (Ulfrstad 2007). Gruppen som behandles i dette notatet er unge som står utenfor det som karakteriseres som å være det ordinære etablerte opplærings- og arbeidsmarkedet. Det betyr at blant denne gruppen er det unge som, på ulikt vis og i forskjellig grad, mottar bistand fra det offentlige støttesystem, blant andre NAV og oppfølgingstjenesten, som har ansvaret for å gi tilbud til unge som ikke er i opplæring eller arbeid.

Det som kjennetegner de unge i vår studie (Thrana m.fl. 2009) er at de verken benytter seg av rettigheten til videregående opplæring eller har et ordinært arbeidsforhold. Ut over dette er gruppa, som unge flest, svært sammensatt. Dette er viktig å ha i mente fordi deres behov for hjelp er ulike, og hvorvidt man skal se dem som målgruppe for en boligpolitisk innsats vil derfor også variere fra situasjon til situasjon. Vi mener likevel det er noen forhold som er viktige å se nærmere på, fordi bolig som fenomen ikke kan ses løsrevet fra den enkeltes situasjon uansett hvordan den måtte ses å være.

Overgang og hverdagsliv er to viktige perspektiv som vi mener er fruktbare å tenke om tematikken bo- og boligforhold overfor unge som står utenfor opplæring og arbeid, og som derved også befinner seg i økonomisk utrygge situasjoner. Begge perspektivene favner beskrivelser av situasjonen slik den oppleves av unge selv. De er samtidig også svært nyttige å tenke analytisk med. For unge som gruppe er overgangen fra barn til voksen en sentral overgang, og i en voksenetablering spiller boligsituasjon en sentral rolle, parallelt med utdanning og arbeid. Overgang er et fenomen som på ulike måter gjør seg gjeldende som beskrivelser på marginaliseringsprosesser i samfunnet. Det kan konkret sett dreie seg om overgang fra grunnskole til videregående opplæring og fra utdanning til arbeidsliv. Men, overganger kan også være fra en tilværelse innenfor et system, enten skole eller arbeid til et liv utenfor (uførhet). Vi har i tidligere studier av overganger fra utdanning til arbeidsliv for unge med fysisk funksjonshemming for eksempel sett at det å etablere seg på boligmarkedet er svært vanskelig for dem som ikke kommer seg i fast jobb med en forutsigbar inntekt (Anvik 2006). Etableringsfasen settes derved på vent. Av det følger at marginaliseringsprosesser i utdannings- og arbeidslivet også fører med seg marginaliseringsprosesser i bo-livet. Det andre perspektivet vi mener er viktig i denne sammenheng er hverdagslivet. Hverdagslivet leves med utgangspunkt i en eller annen form for bosituasjon, og

hverdagslivet regulerer aktiviteter samtidig som det er rammen for folks liv. Dette skal vi si litt mer om i det følgende.

3. UNGE I OVERGANGSPROSESSER OG HVERDAGSLIVSITUASJONER

Unge som gruppe har det til felles at de befinner seg i en eller annen (eller også flere) form for overgang. Dette er posisjoner mellom barn og voksen, mellom utdanning og arbeidsliv, økonomisk avhengig og selvstendig, uetablert og etablert. I tillegg er overgang et viktig begrep som kan si noe om kompleksiteten i situasjonsbeskrivelser, og som er ladet med ulike kulturelle og sosiale betydninger. Overgang beskriver skifte i status, og er koblet til retter og plikter knyttet til bestemte statuser. Sentralt i dette er at det er ulike markører som framstår som viktige i overgangen fra ung til voksen. Noe av det som karakteriserer en voksen identitet er autonomi. Autonomi i denne sammenhengen handler om å selv kunne velge hvordan man ønsker å leve sitt liv slik at det er i overensstemmelse med ens individuelle ambisjoner og ønsker (Barron 1997, Söder, Barron & Nilsson 1990). Autonomi fordrer både sosial og økonomisk selvstendighet og uavhengighet, og her inngår utdanning, arbeid og bolig som viktige markører for å kunne posisjonere seg og etablere seg som voksen i samfunnet. Gjennom å etablere seg gjennomgår de unge en selvstendighetsprosess samtidig som det er en slags ytre forpliktelse til å bidra til og yte sitt til samfunnet. Å etablere seg i en voksentilværelse er dermed både en *individualiseringsprosess* hvor selvstendighet og egen identitet som voksen står sentralt, og det rommer samtidig en *ytre forpliktelse*, til å bidra som samfunnsmedlemmer.

Å være voksen medfører å inneha posisjoner og statuser med rettigheter, valg og plikter som gjør den enkelte til deltakende ansvarlige samfunnsmedlemmer (Giddens 1991, Ziehe, Fornäs & Retzlaff 1993). Å etablere seg handler om mer enn å kvalifisere seg for og finne seg et arbeid. I vårt samfunn preges overgangen mellom barndom og avhengighet av foreldre til selvstendig voksenliv av flere parallelle overganger; utdanning/opplæring, arbeidsmarkeds-tilknytning, utflytting fra foreldrehjem og anskaffelse av egen bolig, og å stifte egen familie. Både den posisjonen unge beveger seg *fra* og den de beveger seg *til* er spekket av sosiale og kulturelle forventninger. I denne prosessen må hver og en reflektere over hva som ses som sitt prosjekt, det vil si hva de ønsker for livet og hva som de ser som mulighetsrom. Det er derfor viktig å se sammenhengen mellom ungdomsfasen og generelle livsomstendigheter: *Ungdomstiden er i seg selv en livsfase hvor selvbilde og identitet er under utvikling og er en tid preget av ambivalens og spenningsfelt mellom barn-voksen, ansvar og frihet. Det er mange valg som skal tas, mange forventninger å leve opp til, som har betydning for voksentilværelsen* (Anvik og Eide 2011: 6).

På samme måte som overganger kan studeres både som et konkret empirisk fenomen og som et analytisk grep for å gi økt forståelse og innsikt i fenomener, kan hverdagslivet også sies og romme to tilsvarende dimensjoner. Hverdagslivet er både et faktisk fenomen som gir konkrete beskrivelser av ulike måter å organisere og leve liv på, og det retter samtidig et analytisk blikk mot meningen i og handlingsmotivene i folks liv. I flere av studiene gjennomført ved Nordlandsforskning som omhandler unge og overgangstematikk, har hverdagslivet utgjort en sentral ramme (Anvik 2006, Thrana m.fl. 2009, Anvik og Eide 2011).

I studien av unge som står utenfor opplæring og arbeid (Thrana m.fl. 2009) var det de *unges egne erfaringer og opplevelser* som stod i fokus. På den måte fikk vi innsikt i kompleksiteten og sammenhengene i unges liv. En slik type innsikt har det ellers eksistert begrenset

kunnskap om. Vi har derved kunnet fange opp de unges faktiske og praktiske hverdagsliv, med all dets oppgaver, forventninger og utfordringer. Samtidig har hverdagslivsperspektivet også gitt innsikt i sentrale samfunnsmessige verdier og institusjoner som utdanning, kunnskap, arbeid og aktivitet. Felles for oss alle, ikke bare gruppen unge er at vi har hverdagsliv. Både barn, ungdom, voksne og eldre, kvinner og menn, konger, statsministere og folk flest har hverdagsliv som utgjør rammen for hvordan vi tenker om, handler og organiserer livene våre (Gullestad 1989).

Hverdagslivsperspektivet gir oss unik mulighet til å se nærmere på hvordan folk lever, samtidig som det gir oss anledning til å si noe om hvordan politikk virker og om hvorvidt velferdsordninger og tiltak har betydning for grupper og enkeltmennesker. Det er derfor viktig også å studere måten folk tenker om og organiserer livene sine nedenfra.

I neste del skal vi diskutere forhold som har kommet fram i intervjusituasjoner med unge som står utenfor opplæring og arbeid, forhold som de selv har sett som viktige. Som nevnt innledningsvis har våre forskningsprosjekter i utgangspunktet ikke hatt fokus på bo- og boligforhold blant gruppen vi har studert, men enkelte momenter har likevel kommet fram og gås inn på i det følgende. Vi ba de rundt 60 unge som vi intervjuet om å tegne opp tre ulike hverdagsbilder for oss; hverdagen slik den *faktisk er*, hverdagen slik den av andre (moren min, statsministeren) *ses å burde være* og drømmehverdagen, hverdagen *slik de skulle ønske* den var. Dette hjelper oss kanskje ikke så mye i så si hvordan framtidens hverdagsbilder kommer til å se ut, men sammenstilling vi har gjort i analyser av de ulike hverdagsbildene har gitt oss interessante beskrivelser av ulike spenningsfelt. Dette har vært spenningsfelt mellom situasjonen slik den beskrives å være for den unge her og nå, hvordan de forholder seg til hva som forventes av dem selv og unge generelt, og livet slik de drømmer om det eller ønsker det skal kunne bli.

4. UNGE UTENFOR OPPLÆRING OG ARBEID, OGSÅ ETABLERING?

Unge som gruppe er svært heterogen, og dette gjenspeiles også i vårt materiale. Selv om de har en fellesnevner gjennom å befinne seg utenfor det ordinære opplæringsystemet og arbeidslivet, er situasjonen deres svært forskjellig. Noen av de unge lever i situasjoner som bærer på større og sammensatt problematikk, som psykiske helseproblemer, fragmenterte familiesituasjoner, institusjonstilværelse, rus, mens andre unge har opplevd at de har havnet på feil utdanningshulle, noen sliter med svak faglig motivasjon eller forutsetninger, mens andre ikke helt vet hva de vil med livet ennå.

Det er en del kjennetegn som skiller de yngste fra de eldste. Her kan aldersmarginene være relativt små, men samtidig av betydning. Generelt betegnes ungdomsfasen som en ombyggingsfase, en fase som er ment å være midlertidig, vedvare for en stund. Når vi snakket med de yngste, på rundt 16-17 år, preges deres situasjonsbeskrivelser av at de ønsker å leve livet, ikke tenke på framtiden som voksen. Bare tanken på å skulle bli voksen får noen av de yngste vi snakket med til å grøsse. De vil gjøre det de vil, være her og nå, uten tanke for konsekvenser det måtte få for senere planer for framtiden. De er redde for å vokse opp for fort og har panikk for at livet skal være kjedelig (Thrana m.fl. 2009). Det som omhandlet hjem og bosituasjon ble beskrevet som det kjedelige, det etablerte og familiære. Hjemmet var et sted man ikke ville være, og vennene var deres primærreferanse i forhold til sosialt liv og relasjoner: "Det intense livet i venneflokken framstår som en nødvendig stasjon på veien mot løsrivelse fra familien og danningen av individet." (Fauske & Øia 2003: 173-74).

Da vi spurte de unge om hva de kunne ønske seg for livet, var det flere av de litt eldre ungdommene (18 år og oppover) som snakket om det å ha sin egen bolig som svært viktig. En av de unge mennene, 19 år, har allerede bodd for seg selv siden han var 16 år. Han synes det går helt fint, og sier han er vant til å klare seg selv. En av de andre guttene, 18 år gammel, fortalte at han hadde droppet ut av videregående, både på faglig og sosialt grunnlag. Han hadde prøvd litt ulike fagretninger uten å finne tilhørighet. Denne unge mannen er svært interessert i biler. Han pusser opp biler som han så selger. Han ønsker å bosette seg for seg selv, men har ikke inntektsgrunnlag for å greie å stå på egne ben: "Jeg gleder meg til å flytte for meg selv. Jeg har søkt om sosialhjelp". Han ønsker seg en fast jobb, eget fast bosted og stabil lønn. Ei jente, 19 år, nevnte opp egen bil, leilighet og kjæreste hun kan lage middag til. Ei annen jente, også 19 år, skulle ønske hun hadde hatt egen leilighet og en liten hagefleck. Disse unge drømmer om å ha hverdagsliv som er trygge og forutsigbare, og som matcher samfunnets forventninger. Ei jente på 19 år beskrev det som var viktig som å ha rutine i livet; arbeid, heve lønn, dra hjem etter jobb, være fornøyd; "...føle at man er en viktig brikke i samfunnet. Ektemann og barn hører også med." Å leve normale, vanlige liv, rommer en sentral komponent om å være selvstendig, og i det ligger å ha egen bolig, å leve og bo for seg selv. En jente på 20 år sa drømmen var egen bolig med egen inngang. At hun poengterer at det skal være egen inngang, understreker akkurat denne betydningen om selvstendighet. For andre, er tanken på å flytte hjemmefra, fra foreldrene, skremmende. For en av de eldre unge guttene på 19 år representerer hjemmet, hos foreldrene, på gutterommet, det trygge forankringspunktet i livet. Denne gutten har slitt med mye angst gjennom oppveksten og sier selv at for han representerer det å fortsatt bo i foreldrehjemmet det som *er trygt og godt*.

I de eldste av de unge sine beskrivelser representerer et eget hjem det å greie seg selv, og å være selvstendig. Dette gjelder ikke bare for den gruppen av unge vi har snakket med, men for oss alle i etableringsfasen: "Å skaffe seg et hjem er for de fleste den aller viktigste investering de gjør..." (Gullestad 1989: 58). De yngste drømmer om å leve livet, om å kunne shoppe, være med venner, reise, få en fin bil, mens de eldre er mer opptatt av etablering. Det er derfor viktig å klare seg selv, også økonomisk. En av guttene (19 år), har flyttet for seg selv. Han beskriver at han har lite å leve for, og at han sparer på hver en krone han får. Han bruker ikke penger på annet enn det han må, det vil si på husleie, regninger og mat. For flere av de unge er det først når de er kommet gjennom ungdomstiden og retter et tilbakeblikk på den, at de er i stand til å vurdere ulike valg, feilvalg eller mangel på valg gjort i ulike faser og situasjoner tidligere. Som vi har vist, blant de eldre, fra ca 18-21 år, er det en del som snakker om at de ønsker å kunne etablere seg for seg selv. Utdanning og arbeid ses som en veg til målet, gjennom økonomisk å kunne forsørge seg selv i egen bolig. Fast jobb, sikker inntekt og bolig er sentrale stikkord her.

Man har begynt å ta framtiden inn over seg. Nået er det eneste som eksisterer for de yngste, og da er det å planlegge hva som skal komme etterpå ikke med i bildet. For de yngste oppleves ikke ungdomstida som en overgang, men som selve livet. Det er som om tiden står stille. Når man, som de yngste, er opptatt av å leve her og nå, ser man bort fra tiden slik vi ellers måler den i forhold til i fortid og framtid. Dermed blir også konsekvensene av å falle fra videregående opplæring ikke sett i lys av de følgene de får for dem på et senere tidspunkt. Gullestad karakteriserer hjemmet som et livsprosjekt som ordner tiden og livet (Gullestad 1989). Når man ordner tiden og livet har man begynt å finne ut av hva man ønsker for framtiden. Dette ser vi er begynt å gjøre seg gjeldende hos de eldste. Flere angrer på at de droppet ut av videregående og sier at hvis de hadde visst det de nå gjør hadde de gjort alt de kunne for å bli værende, holde ut, slik at de fikk en kvalifisert utdanning, en fast jobb og derved kunne etablere seg for seg selv.

For enkelte av de unge i studien har fortiden satt sitt preg på deres nåværende livssituasjon og utgjør også et sentralt bakteppe for hva de drømmer om i livet. Slike beskrivelser preges av fragmentert oppvekst og familieforhold, hvor de unge sier de ønsker å komme seg ut hjemmefra, for å få fred. Noen har opplevd å måtte ta på seg en voksenrolle hjemme, gjennom å ta seg av mindre søsken og husarbeid fordi foreldrene har vært ustabile. Ei jente på 16 år fortalte om at hun hadde vokst opp i et krangete hjem med mye uro. Hun har gjennom hele oppveksten bodd på institusjoner, krisesenter, og bor nå i fosterhjem. For henne er drømmen om å få bo alene sterkt til stede i fortellingen. Dette preger også de andre historiene om urolig barndom, både hjemme og på skolen. Beskrivelser av mye flytting opp gjennom barndommen har gjort grunnlaget for å kunne bygge trygge og gode relasjoner til jevnaldrende dårligere for enkelte av de unge. Denne uroen dras med videre i forhold til senere valg (utdanning, bolig); "... alle krefter og all energi har gått med på å finne en tilhørighet og et ståsted sosialt, og i et hjem." (Thrana m.fl. 2009: 110).

Blant de unge i studien var det noen som bodde eller hadde bodd på hybel mens de gikk på videregående. Dette er unge som var nødt til å flytte fra hjemstedet enten fordi de ikke kom inn ved det utdanningsprogrammet de hadde som førstevalg, eller fordi hjemstedet eller den nærmeste videregående skolen ikke hadde ønsket utdanningsprogram. Generelt ser det

ikke ut til at hybellivet *i seg selv* nødvendigvis har skapt de store problemene, men når det er andre forhold som spiller inn, som kommer i tillegg, blir hybeltilværelsen utfordrende. Noen fortalte om sykdom i nærmeste familie, andre om ensomhet, mens for andre ble de faglige utfordringene for vanskelige å bære på egen hånd og med for lite oppfølging av voksenpersoner. Å bo på hybel være en bøyg for ungdom i videregående opplæring (Eide, Flaatten og Wiborg 2007). Ungdom som bor på hybel er også en viktig målgruppe for forebyggende innsats for helse og livsstil (Anderson 2010). Blant elever ved videregående skoler i Sogn- og Fjordane viste det seg at hybelboere rapporterte mer helserelatert risikoatferd enn elever som bodde hjemme. Det var her betydelige forskjeller hva angår røyking, rusmiddelbruk, kosthold og fysisk aktivitet (Breidablikk og Meland 2001, Anderson 2010). En studie om levekårsmessige forhold for hybelboere i videregående skoler i Nordland konkluderer imidlertid med at de fleste elever trives med hybeltilværelsen. Samtidig peker funn på at noen hybelboere føler seg ensomme. Her understrekes at særlig elever på yrkesfag som bor på hybel bør få økt oppmerksomhet i forebyggende helsearbeid (Anderson 2010:13).

Selv om det i vår studie (Thrana m.fl.2009) var en del forskjeller mellom de yngste (16-17 år) og de eldre ungdommene (18-19 år og oppover) på hvordan de beskrev hverdagen og ønskene for den, var det *et* forhold som framstod som svært entydig i materialet. På tvers av alder og årsak til frafall/dropout og nåsituasjon var det jevnt over svært tydelig at de unge utmerket godt vet hva som forventes av unge. Å få seg en kvalifisert utdanning, fast jobb og trygg inntekt er svarene vi får på spørsmål til de unge om hva de tror samfunnet (moren eller statsministeren) forventer av dem.

5. EN PERSON SOM ORDNER OG STYRER - MØTER MED BISTANDS-APPARATET

I undersøkelsen om unge utenfor opplæring og arbeid, spurte vi også de unge om hvilken bistand de eventuelt hadde fått gjennom det offentlige og hva de hadde behov for. Flere av fortellingene vitnet om unge som hadde levd gjennom en hel barndom og senere ungdom med problemer ingen hadde verken sett eller hjulpet dem i forhold til. Noen nevnte BUP og barnevernstjenesten som instanser som hadde vært inne i bildet, men som ikke beskrives som sentrale eller nyttige for den enkeltes situasjon. Når de så kommer inn under OT (oppfølgingstjenesten) og NAV ansvarsområde, er det ikke mange som helt vet hvem de har fått hjelp av. De syns i tillegg det er vanskelig å finne fram i de systemene og de forstår ikke byråkratiets språk. Flere nevner imidlertid OT-koordinatorer, ikke fordi de representerer oppfølgingstjenesten, men fordi det var *en person som ordner og styrer, og det blir som regel bra*. (Anvik og Eide 2011: 25). En annen beskrev møtet med NAV slik: *Etter å ha sluttet (i videregående opplæring) gikk jeg til NAV, sa jeg trengte hjelp, men fikk bare en masse papirer og informasjon*. (Anvik og Eide 2011: 27). De unge gir uttrykk for at de ønsker hjelp og veiledning, men at spesielt NAV ses som et komplisert system de syns er vanskelig å forholde seg til og orientere seg i.

For en del unge består situasjonen deres av sammensatt problematikk, som ikke nødvendigvis løses i form av arbeidspraksis eller sosialhjelp. En av OT-koordinatorene vi intervjuet snakket om ansvarsgruppearbeid som en viktig arena for å diskutere *ting som handler om livet*. En ansvarsgruppe er et godt eksempel på arenaer hvor ulike forvaltnings- og ansvarsområder finner sammen og kan diskutere og hjelpe den enkelte unge. For unge som trenger hjelp ut over rettighetsårene i videregående skole blir det spesielt viktig med gjennomgående og kontinuerlig oppfølging fra bistandsapparatet. Dette vil variere fra situasjon til situasjon, men vil i en del tilfeller sannsynliggjøre behov for hjelp i forbindelse med bosituasjon. Offentlige myndigheter og hjelpeapparatets største utfordringer er å samordne bistand i overgangene. De unge faller stadig mellom stoler. Noen har gått gjennom hele grunnskolen uten å bli fanget opp eller at situasjonen har blitt tatt tak i. Så nærmest slippes problematikken i fanget til videregående opplæringsansvarlige når eleven begynner i videregående skole. Ved dropout er det oppfølgingstjenesten, og også i noen tilfeller NAV, som er inne i bildet, men de har ulike ansvarsområder og legger helst ikke fingrene borti saker de ikke ser som sine ansvarsområder. NAV tar gjerne ikke over før ungdommen har falt ut og brukt opp rettighetsårene sine og banker på døren til NAV for å få større til livsopphold. På den måten er veien til uføretrygd også blitt et skritt kortere.

I denne begrensede presentasjonen har vi sett noen betydninger bo- og boligsituasjon har for det å være i ungdomsfasen på veg mot etablering. For en del av de unge i studien er livet relativt midlertidig, ikke bare fordi de er unge, men også fordi situasjonene de befinner seg i hindrer dem fra å få mer faste rammer i livet. Gullestad (1989) diskuterer spenningsfeltet mellom hjemme og ute som kontraster som viser til noen bestemte kvaliteter ved begge. Bolig og hjem representerer trygghet og står for det lune, trygge, koselige, og for noen det kjedelige, mens det der ute representerer det spennende, farlige og anstrengende. Hjemmet kan også ses som kontrast til det der ute som representerer arbeids/samfunnsliv. Vi kan si at for noen unge som befinner seg utenfor utdanningssystemet og arbeidslivet, og som kanskje

også har opplevd fragmentert barndom og oppvekst, representerer hjemmet en spesiell verdi som skaper: identitet, integrasjon og mening (Gullestad 1989: 59). For å kunne skape sitt eget trygge, faste forankringspunkt i egen bolig, trenger de unge også økonomisk trygghet. Veien til selvstendig økonomi går i stor grad gjennom kvalifiserende utdanningsløp og fast tilknytning til et arbeid. Disse sentrale forholdene utdanning, arbeid og bolig ses som viktig for den enkelte unge, men utgjør også en forutsetning for full samfunnsdeltakelse.

6. ANBEFALINGER OG VIDERE FORSKNINGSSPØRSMÅL

Tematikken som er beskrevet i dette notatet er sammensatt og kompleks. Den rommer ulike utfordringer i den enkelte unges hverdagslivssituasjon og har mange velferdspolitiske og forvaltningsmessige eiere. Selv om den ses som kompleks, betyr det ikke at den ikke kan beskrives eller forbedres. Vi vil derfor komme med noen anbefalinger, både på forhold vi mener kan tas bedre grep om og områder vi mener bør belyses videre for å få et bedre grunnlag for å rette en politikk som treffer best mulig overfor målgruppen.

Hvis vi begynner hos de unge, så er det, til tross for at deres situasjoner kan virke vanskelige, ofte enkle grep de selv etterlyser. Det kan være så enkelt som en voksenperson som har forståelse for deres situasjon, som hjelper og motiverer dem, til å komme seg inn i et opplæringsløp, til å møte på arbeidsplassen, til å finne et sted å bo og til å forstå og navigere i hjelpesystemene.

De største utfordringene ligger vel, slik vi ser det, mer hos myndigheter og tiltaksforvaltere, på tvers av sektorer og ansvarsområder. Det er her ansvaret ligger for å skape gode, retningsbestemte, gjennomgående og helhetlige tiltak som treffer den heterogene gruppen som unge representerer. Som vi har vært inne på, marginaliseringsprosesser starter gjerne tidlig. Ved å etablere bedre oppfølgingssystemer og overgangsrutiner er man et godt stykke på veg. Det fordrer riktignok at skottene mellom ulike myndighetsområder åpnes opp.

Videre forskningsspørsmål:

- ***Boligens betydning for unge i marginaliseringsprosesser***

Vår forskning har vært begrenset i forhold til å studere sammenheng mellom bolig, utdanning og arbeid. Det eksisterer heller ikke, etter hva vi kan se, systematiske studier som omhandler denne tematikken spesifikt. Det er derfor svært viktig å få mer kunnskap om og se nærmere på ulike måter bolig har betydning for de unges situasjon utenfor utdanning og arbeid. Er det forhold som tyder på at boligsituasjonen (bo) har gjort det vanskelig å fullføre utdanning eller få arbeid for unge som har kommet inn i marginaliseringsløp?

- ***Overganger***

Våre erfaringer, ikke bare fra *Hverdagsliv og drømmer* (Thrana m.fl.2009), men også fra andre studier (Anvik 2006, Anvik m.fl. 2007), viser hvor avgjørende overganger er. Spesielt sentralt står dette i forhold til unge som befinner seg i skjæringspunktet mellom utdanning og arbeidsliv og uførhet, mellom uetablert og etablert og, uselvstendig og selvstendig. En mer systematisk studie av unge i overganger som ser på sammenhengen mellom utdanning, arbeid og bo- og boligsituasjonens betydning for marginaliseringsprosesser vil derfor være både interessant og viktig.

- ***Unge hverdagsliv og livssituasjon***

Å se nærmere på og kartlegge unges ulike livssituasjoner er et viktig tema, som det eksisterer begrenset systematiske studier av. Slike studier kan enten ses som å inngå i en studie med fokus på overganger, eller som en egen kartleggingsstudie. Her er det viktig å se helheten i de unges situasjon og behov, mellom utdanning, arbeid og bosituasjon. Hvordan

opplever de unge selv sin situasjon? Hva mener de selv er barrierene som hindrer dem fra å etablere seg? Hva peker de som de viktigste innsatsområdene for å hjelpe dem og sikre en trygg sosial og økonomisk situasjon?

- **Individuell helhetlig oppfølging og tverretatlig samarbeid**

Tett individuell oppfølging som også er helhetlig, beskrives både som en mangel ved arbeidet med og samtidig som et viktig virkemiddel i velferdspolitikken. I dette ligger også et behov for og understreking av viktigheten av tverretatlige og sammensatte tjenester. Hva som egentlig ligger i tett individuell oppfølging finnes det imidlertid lite konkret kunnskap om.

Felles for de områdene vi mener vil være nyttige å få mer kunnskap om er at de tematisk favner om flere forvaltningsområder (bolig, utdanning og arbeid) og at forsknings-spørsmålene søker svarene og innsikten fra dem det gjelder; *de unge i sårbare situasjoner selv*, og som det er verd å minne om at velferdsstatens virkemiddelapparat jo er til for.

REFERANSER

Anderson, H. W. 2010. *Levekårsmessige forhold for hybelboere i videregående skoler i Nordland*. Oslo: Sintef.

Anvik, C.H. 2006: *Mellom drøm og virkelighet Unge funksjonshemmede i overganger mellom utdanning og arbeidsliv*. NF-rapport nr. 17/06.

Anvik, C.H. og Eide, A.K. 2011: *De trodde jeg var en skulker, men jeg var egentlig syk - Ungdom med psykiske helseproblemer med svak tilknytning til skole og arbeidsliv*. NF-notat nr. 1001/11.

Anvik, C.H., Olsen, T., Lien, L., Sollund, M. og Hansen, T.A: 2007: *Kunnskapsstatus for IA-avtalens delmål 2: Rekruttere og beholde personer med redusert funksjonsevne*. NF-rapport nr. 11/07.

Barron, K. 1997: "Disability and Gender. Autonomy as an Indication of Adulthood." *Comprehensive Summaries of Uppsala Dissertations from the Faculty of Social Sciences 64*. Uppsala, Acta Universitatis Upsaliensis.

Breidablikk, H.-J., Meland, E. 2001. Ung på hybel – sosial kontroll og helse relatert atferd. I *Tidsskrift for Norsk Lægeforening*, s.121.

Eide, A. K., Flaatten, S. V. og Wiborg, A. 2007. Videregående utdanning og etnisitet som ressurs: en pilotstudie i et lulesamisk kjerneområde. NF-rapport nr.1002/07.

Fauske, H. og Øia, T. 2003: *Oppvekst i Norge*. Oslo, Abstrakt forlag.

Giddens, A. 1991: *Modernity and self-identity: self and society in the late modern age*. Stanford, California, Stanford University Press.

Gullestad, M. 1989: *Kultur og hverdagsliv*. Oslo, Universitetsforlaget.

Markussen, E. Frøseth, W.M. Lødding, R. & Sandberg, N. 2008: *Bortvalg og kompetanse*. NIFU STEP.

NOU 2003:16: *I første rekke. Forsterket kvalitet i en grunnopplæring for alle*. Kunnskapsdepartementet, Oslo.

Perkins, H.C. & Thorns, D.C. 2000: "making a home: Housing, Lifestyle and Social Interaction." Paper presenter ved ENHR 2000 konferanse, Gävle, Sverige, 26.-30.6.2000.

Thrana, H. M, Anvik, C.H, Bliksvær, T. og Handegård, T.L. 2009: *Hverdagsliv og drømmer for unge som står utenfor arbeid og skole*. NF-rapport nr. 6/09.

Ulfrstad, L.-M. 2007: "Boligpolitikken og velferdsstaten". I *Under tak – mellom vegger. Perspektiver på boligens betydning i velferdsstaten*. Brodtkorb og Rugkåsa (red.). Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

SSB 2007: *Ungdoms levekår*. Oslo, Statistisk sentralbyrå.

SSB 2009: *Unge uføres levekår*. Rapport nr. 09/35. Oslo, Statistisk sentralbyrå.

Söder, M. Barron, K. & Nilsson, I. 1990: *Handikapp och välfärd? Redovisning av en intervjuundersökning*. SOU 1990:19. Stockholm, Allmänna förlaget.

Ziehe, T Fornäs, J. & Retzlaff, J. 1993: *Kulturanalyser: ungdom, utbildning, mondernitet*. Brutus Östlings bokförlag, Stockholm.

